

HET WOORD VAN DE WEEK

ORGAAN VAN HET HUMANISTISCH VERBOND

22e jaargang nr. 8

23 februari 1969

administratie

postbus 114, Utrecht

tel. 030-24641

postgiro 58 t.n.v. Woord van de Week

abonnementsprijs voor Nederland, andere
E.E.G.-landen, Suriname, Curaçao en de
Antillen f 7,50 per jaar

Overige landen f 12,50 per jaar

losse nummers f 0,50

verschijnt wekelijks

De macht over leven en dood

De macht om te beschikken over leven en dood is tot nu toe altijd een zeer eenzijdige macht geweest. Het was en is ook nu nog alleen de macht het leven te doen ophouden en de dood te doen beginnen. Het is een macht, die we allen bezitten: u en ik, wij kunnen allen indien we dat willen, leven doen ophouden, d.w.z. een levend wezen doden. We kunnen niet de tegengestelde weg bewandelen en een dood organisme weer levend maken. Het onomkeerbare in dit proces heeft ons een zekere huijvering gegeven. Het heeft ons ertoe gebracht met een zekere eerbied, althans in onze stem, over het leven te spreken. Zolang er leven is, is er hoop. Hoop op herstel van de patiënt — je kunt immers niet weten... ook al zou dit herstel een wonder betekenen, d.w.z. een gebeurtenis waarvan de waarschijnlijkheid oneindig weinig van nul verschilt. En men klemmt zich aan het leven vast, omdat het leven de hoop levendig houdt, dat allerlei dingen, die men zich wenst, maar die nooit kwamen, misschien toch nog eens... De hoop geeft het leven zoveel waarde, dat de normale mens het nog altijd verkiest boven de dood. De dood maakt een einde aan alle verwachtingen, aan alle hoop. *Lasciate ogni speranza* — laat alle hope varen. Zolang er leven is, is er hoop — en ook: hoop doet leven. En als er geen hoop meer is, kan het sterven een verlossing zijn. Vooral voor hem of haar, die hoopt op een nieuw leven, die met Bolland zegt: „het einde is de naam van dat, wat aan het begin voorafgaat.” Desalniettemin kunnen we vaststellen, dat het blijkbaar in de menselijke natuur ligt de dood te vrezen en zich aan het leven vast te klampen. Het leven was blijkbaar steeds voor de mens het positieve, de dood het negatieve, de ontkenning van het leven. Zó hoog schatte men dit leven, dat men zelfs van de heiligheid van het leven ging spreken. De konsekwentie hiervan was natuurlijk, dat wie zich aan het leven vergreep, zich aan het heilige vergreep. „Gij zult niet doodslaan” staat er, zonder enige beperking in het zesde gebod. Al laten Exodus 21 en 22 ons direct zien, dat dit alleen slaat op het plegen van moord en doodslag. En dit onderstreepte als het ware de heiligheid van het leven. Immers wie onheilig leefde verbeurde het recht op de heiligheid van het leven en kon, ja moest dus gedood worden. In zo'n geval werd dus aan de macht tot

doden het recht, en zelfs de plicht ertoe toegevoegd. De eerbied voor het leven is dus niet absoluut; een gelukkige omstandigheid voor degenen, die onder de kreet „God wil het” ongetelde scharen andersdenkenden op de brandstapel of het schavot brachten en voor de generaals in het verleden en heden, die kalmweg berekenen: het nemen van die stellingen zal mij tienduizend man aan doden en honderdduizend gewonden kosten — om daarna hun legers en reserves dienovereenkomstig te verzamelen en de aanval te laten uitvoeren.

De geestesgesteldheid van zulke mensen zal mij altijd een raadsel blijven, vooral als ik haar vergelijk met die van andere, beslist toch even eerbare en gevoelende mensen, die weigeren een einde te maken aan een leven, dat zijn drager en diens gehele omgeving alleen nog maar tot een ondragelijke kwelling geworden is.

Manipuleren met het leven is altijd een uiterst moeilijke zaak geweest. En de moeilijkheden zullen er in de naaste toekomst zeker niet minder op worden. Ze zijn u allen trouwens op dit ogenblik wel min of meer bekend, doordat juist in de laatste tijd het vraagstuk van de dood — en met name van het definiëren van de toestand „dood” — sterk in de discussie gekomen is. Onder invloed van de nieuwe mogelijkheden, die de bio-medische wetenschap is gaan bieden.

Het is duidelijk geworden, dat transplantaties van organen het leven van een patiënt, die zonder dat onherroepelijk tot sterven gedoemd zal zijn, kan redden. Maar het over te brengen orgaan moet ontleend worden aan een ander menselijk wezen en dient dan binnen zeer beperkte tijd zijn nieuwe drager bereikt te hebben. Dat wil zeggen, dat het onmiddellijk na het intreden van de dood van de donor, de gever, uit diens lichaam genomen moet worden. Dat heeft weer eens in alle scherpheid het probleem gesteld: welk kenmerk levert ons het absolute bewijs, dat iemand dood is? In feite is dit een technische zaak, waarmee we ons hier niet bezig behoeven te houden. Al is het natuurlijk wel een uiterst belangrijke zaak — omdat de mogelijkheid van transplantatie die macht over leven en dood geeft, die naar het positieve gericht is, die het leven vermag te redden. En daarmee komen we meteen al op een terrein, waar wij allen mee te

een balling in de morgen

Het koekoeksklokje aan de wand
roept weer een nieuw begonnen dag.
Een zonneppeer glijdt licht en rag
de spijlen door van 't ledikant.

Het venster spreidt een gouden vlerk.
Hoor hoe de haan de ochtend groet
en hoe zich naar de akker spoedt
geluid van bezig boerenwerk.

Laat mij nog even, even maar
in deze troost van milde vacht
de droom hervinden van de nacht.
En dan opnieuw: naar wie, naar waar?

Rosza P. Kovacs
(Uit. Schrijvers in ballingschap)

maken hebben. Immers in de diepste grond van de zaak is het nu niet langer de arts, die het leven van de zieke redt, maar de donor. De arts is slechts de manipulator, de man, die de instrumenten bedient, die het levensreddende orgaan naar de ter dood gedoemde overbrengt. De waarlijke macht over het leven berust hier bij de donor. En dit betekent, dat wij allen, ieder van ons, de macht bezitten om over het leven van een ander te beschikken, dat ons „ja” voor hem het leven, ons „neen” de dood kan betekenen. Misschien lijkt het op dit ogenblik nog niet van zo grote betekenis maar als binnen betrekkelijk weinig jaren — er zijn schattingen, die zeggen vóór 1975 — de transplantatietechniek geperfectioneerd is, schat men, dat er alleen in de USA omstreeks 1500 transplantaties per dag nodig zullen zijn. Dat betekent twee dingen: er zullen 1500 te transplanteren organen per dag nodig zijn, wat allicht neerkomt op 750 donors, en men zal over de daarvoor nodige ziekenhuis- en operatiezaalruimte, plus de daarbij behorende staven moeten kunnen beschikken. Kan aan deze beide eisen voldaan worden? En zo niet — wat dan?

Een vraag, die nog klemmender wordt als we beseffen, dat er nog veel meer komt kijken, dan deze transplantaties zelf. Laten we als voorbeeld eens denken aan niertransplantaties, die nodig zijn om lijdens aan bepaalde nierziekten te redden. Zoals u weet kan dit soms ook gebeuren door de nieren tijdelijk uit te schakelen — wat natuurlijk alleen kan als de nierfunctie tijdelijk door iets anders wordt overgenomen. We beschikken daarvoor over de dialysator — populair genoemd de kunstnier. Een ook principieel uiterst belangrijk apparaat, omdat het in zekere zin als een voorloper kan worden beschouwd van wat ná de periode van de transplantaties wel zal komen: de tijd van de prothesen — kunsthart, kunstbloedvaten, kunstnieren, kunstlever, enz. Aan zulke nierziekten sterven in Engeland omstreeks 7000 mensen per jaar. Zouden al deze patiënten behandeld zijn en zou daardoor hun leven gemiddeld met vijf jaar verlengd worden — en we hopen in de toekomst dit aantal zeker nog uit te breiden — dan betekende dit 35.000 dialysepatiënten, wat tezamen een bedrag van zo'n 500 miljoen gulden per jaar zou vergen. Afgezien daarvan zouden de bestaande verplegingsmogelijkheden enkele tientallen malen vergroot dienen te worden en een overeenkomstig aantal chirurgische werkgroepen gevormd moeten wor-

den. Dit houdt in de vorming van nieuwe teams, buiten de bestaande om — een vorming, die vele jaren in beslag zou nemen. Een berekening voor de Verenigde Staten gaat van wat andere gegevens uit en komt tot een aantal van 150.000 patiënten — gerekend naar een overlevingsduur van 10 jaar.

Professor Woodruff heeft deze situatie eens met de volgende woorden samengevat: „In werkelijkheid kan slechts een klein breukdeel van alle nierpatiënten een dialyse of een transplantatie krijgen, enerzijds door gebrek aan machines, anderzijds door gebrek aan donors. En dus sterven zij — dikwijls op zeer jonge leeftijd.” Wat moet men doen, als de tijd komt, dat dit alles en nog veel meer kan, voor zover het onze kennis en onze techniek betreft — maar slechts voor een klein percentage der lijdens uitvoerbaar is, omdat we verzuimd hebben tijdig de ziekenhuizen te bouwen, de medische faculteiten uit te breiden en daaraan de nodige artsen méér op te leiden?

Zeker — dat zal een kostbare geschiedenis worden. Maar het kon wel eens zijn, dat Rattray Taylor gelijk krijgt die zegt: „De maatschappij zal moeten beslissen waaraan ze de voorkeur geeft — autobanen en raketten of leven en gezondheid”. Ook hier blijkt weer hoe groot onze — ik bedoel werkelijk uw en mijn — macht over leven en dood wordt in de allernaaste toekomst. Onze lichamen en onze investeringen zullen beslissen over leven en dood van tien- ja wellicht honderdduizenden. En de politiek-ekonomische keuze, waarover Rattray Taylor spreekt, is in werkelijkheid een ethisch probleem.

En wat, indien er niet voldoende medische uitrusting in mensen, materiaal en huizen is? Dan komen we voor een praktisch haast onuitvoerbaar en ethisch in het geheel niet te verwerken probleem te staan: w zullen moeten gaan kiezen: jij wel — en jij, en jij en jullie daar allemaal — het spijt me wel, maar je moet je maar op je dood voorbereiden. We zullen dan moeten komen tot wat men wel met een afschuwelijk cynische term een „barmhartigheidswiskunde” genoemd heeft.

Als het waar is, wat de Amerikaanse dr. Belding Scribner in zijn presidentiële rede voor het Amerikaanse Genootschap voor kunstmatige inwendige organen gezegd heeft, moesten er in Seattle in 4 jaar tijd 10.000 nierpatiënten van goede kwaliteit (hij sprak over „ideale kandidaten”) sterven, door gebrek aan behandelingsmogelijkheden.

BERTRAND RUSSELL

Waarom ik geen christen ben

Het boek bevat een zorgvuldige selectie uit de rijke hoeveelheid essays, die Russell sinds zijn eerste publicatie heeft geschreven. Russell stelt in zijn geschriften de plaats van de mens in het universum aan de orde. Hij doet dit op een ironische en sprankelende wijze en bedient zich daarbij van het proza, waarom hij mede zo befaamd is geworden.

Vertaling: Paul Edwards - 268 pagina's f 14,50.
Bestellingen bij voorkeur door storting of overschrijving op postrekening 30.49.60 t.n.v. Het Humanistisch Verbond, Utrecht en vermelding van de titel van het boek op het girostrookje.

Er zal dus een keuze gemaakt moeten worden. Maar hoe en door wie? Zult u zitting willen nemen in de jury, die deze zaken zou moeten onderzoeken? Maar zo iets zou er toch moeten komen, als we willen voorkomen, dat het hier alleen de dikte van de beurs is, die het verschil tussen leven en dood uitmaakt. En als we een dergelijke jury in het leven roepen — wat zou dan de norm moeten zijn, die we zouden hanteren? Ongetwijfeld zullen er dan gevallen zijn, waarmee we niet al te veel moeite hebben. Een moordenaar tegenover een sociaal werker van formaat ligt eenvoudig genoeg. Of misschien toch niet? Zou de benadering van zo'n geval bij mensen, die een bepaalde geloofsrichting zijn toegedaan toch anders liggen dan bij een doorgewinterde rationalist? En hoe zoudt u zich, als lid van zo'n jury voelen, als u aan het einde van een werkjaar de balans opmaakte en vaststelde, dat met uw medewerking 2500 mensen aan de dood prijsgegeven waren?

En toch zijn dit toekomstfantasieën, die met grote snelheid werkelijkheid dreigen te worden. Gedachten, die andere vragen doen opkomen. Voor al de vraag: is de heiligheid van het leven bij ons allen iets meer dan een mooie, mechanisch gebruikte uitdrukking? En als het inderdaad iets meer is — hoe moet ik dan in het reine komen met het feit, dat men nog altijd op onze wereld wel de miljarden kan vinden voor de vernietiging van mensenlevens en niet voor de redding ervan?

Ik ben mij ervan bewust, dat ik uit de zeer vele mogelijkheden, die de naaste en iets verder-af liggende toekomst ons biedt, maar één enkel voorbeeld gekozen heb. Maar het zal u duidelijk zijn, dat de vele andere mogelijkheden, die ik u in onze vorige bespreking van dit toekomstprobleem opsomde, overeenkomstige moeilijkheden zullen oproepen.

Welke moeilijkheden zullen bijvoorbeeld het gevolg zijn van de aanzienlijke verlenging van de gemiddelde levensduur, die binnen ons bereik begint te komen. In de eerste plaats op het gebied van de wereldbevolking. Zal Hoyle gelijk krijgen, die ons voorgehouden heeft, dat Malthus ongelijk had, toen deze beweerde, dat de verhouding tussen progressie, bevolking en bestaansmiddelen ertoe moest leiden, dat het voedselgebrek de bevolking op een bepaalde hoogte zou stabiliseren; in plaats daarvan meent Hoyle, dat de bevolking zal blijven groeien totdat ze omstreeks het jaar 2250 een grootte van omstreeks 25 miljard (nu 3 miljard) bereikt zal hebben. Dan zou ze in korte tijd tot omstreeks 2 miljard terugvallen, waarna het proces opnieuw zou beginnen. Tenzij de mens de geboorteaanwas in de hand neemt en houdt.

Een zware verantwoordelijkheid voor allen, die, om welke reden of onder welk voorwendsel dan ook, de pogingen tot een algemene toepassing van anti-conceptionele middelen te komen, tegenhouden. Maar waarschijnlijk zullen ze die verantwoordelijkheid nooit duidelijk gepresenteerd krijgen — omdat de mogelijkheden ten aanzien van de voortplanting ons binnen afzienbare tijd

voor de noodzaak van een vernieuwde moraal op dit gebied zullen plaatsen. Ik zeg niet een geheel nieuwe — want in onze evoluerende wereld is niets ooit geheel nieuw, maar daar stort, volgens het woord van Schiller, het oude om, daar veranderen de tijden en daar bloeit nieuw leven op de ruïnen.

Maar het komt niet vanzelf. Zeker nu niet meer, nu onze kennis van de dingen, die in onze wereld gebeuren toeneemt, onze steeds beter wordende communicatiemiddelen ons steeds beter op de hoogte houden van de vraagstukken, die ons de historie en wij-zelf ons voorleggen. Vraagstukken, die ons rechtstreeks aangaan en die van ons zowel om een persoonlijke als een maatschappelijke beslissing vragen. Zoals dit vraagstuk betreffende de macht over leven en dood, dat ik aan slechts dit éne probleem uit de vele, die ons wachten, heb trachten toe te lichten.

C. van Rijsinge

DE IDEALE VAKANTIE VOOR UW KINDEREN

De Stichting Humanisties Jongeren Centrum organiseert dit jaar drie zomerkampen.

1 kinderkamp (10 t/m 12 jaar) te Helvoirt N.B. van 30 juni t/m 8 juli 1969, prijs f 100,—.

2 jeugdkampen (13 t/m 15 jaar) te Wijlre, Z.-Limburg.

30 juni t/m 10 juli 1969 en van
30 juli t/m 9 augustus 1969, prijs f 110,—.

De stichting is geen klein reisbureau. Ze organiseert niet „zo maar” vakantiecampen, maar tracht de persoonlijke en sociale ontplooiing van uw kind binnen de kampgemeenschap zoveel mogelijk te stimuleren.

Als u belangstelling hebt, laat het ons weten. Wij sturen graag een foldertje met meer gegevens.

Inlichtingen: Stichting Humanisties Jongeren Centrum,

Kommissie Kampwerk,
Postbus 2332,
Utrecht

Humanistische Correspondentiering voor huwelijkscontacten opgericht door het Humanistisch Verbond, verleent bemiddeling bij het leggen van contacten tussen personen, die een huwelijkspartner zoeken.

Inlichtingen postbus 210, Utrecht. Gaarne 60 ct. aan postzegels insluiten. (adv.)

Leszek Kolakowski¹⁾

Leszek Kolakowski werd in 1927 in Radom (Polen) geboren. Hij studeerde filosofie in Lodz. Daarna was hij docent in Warschau. Al vroeg wekten zijn radikale denkbeelden veel verzet bij partij en regering. Met een beurs studeerde hij in Nederland en in Frankrijk.

In 1958 schreef hij een boek over Spinoza en verder een hele reeks van opstellen, voornamelijk over zijn kritische visie op het marxisme. Twee boeken ken ik nu van hem: *Der Mensch ohne Alternative* (1960) en *Traktat über die Sterblichkeit der Vernunft* (1967). Het zijn grandioze essays, waarin met grote scherpheid en een ontzagwekkende eruditie allerlei heilige begrippen van Oost en West doorgelicht worden. Hij is marxist en hij stelt er prijs op humanist gedacht te worden — hij heeft de idee der menselijke persoonlijkheid in het marxisme weer een legitieme plaats gegeven. Maar zijn humanisme heeft het marxisme veel te vragen zo niet te verwijten, zoals zijn marxisme voor het humanisme nogal wat moeilijkheden in petto heeft. Hij is geestig, slagvaardig, lenig — hij schreef een „Erkenntnistheorie des Strip-tease”. Hij is ook een harde debater in de discussie met marxisten over „het criterium der waarheid”.

Zijn laatste boek sluit hij af met de vertelling van de lotgevallen van Orestes, die door de goden vervolgd en veroordeeld zal worden, omdat hij met het doden van Klytemnestra het recht aan zich getrokken heeft. Orestes zoekt steun bij de mensen, niet omdat hij meent dat zij, nadat hij de goden genegeerd heeft, het absolute oordeel over hem mogen vellen. Maar hij zoekt bij de mensen instemming met zijn recht op eigen rechtsgevoel. Zij erkennen het niet. Dan schiet er één van de godheden te hulp: Athene — zelfs een godin kan de goden afvallen.

Dit is de paradoxale situatie: Athene en Orestes, godheid en mens, verbinden zich om zowel de absolute geldigheid van het goddelijk oordeel als het absolute recht van de menselijke massa in twijfel te trekken. Kolakowski eindigt met de woorden: „De legende van Orestes maakt duidelijk wat wij onder radikaal rationalisme verstaan. Maar dit rationalisme is slechts schijn-

baar kritiek op een uiterlijk absolutum. Zijn wezenlijke inhoud is de onvervalste zelfkritiek. Dit betekent dat het een onophoudelijke overwinning is van het eigen conservatisme of de verslinderdheid aan het natuurlijke conservatisme der dingen. Dit conservatisme, deze traagheid die steeds op zoek is naar onaantastbare ondersteuning, behoort geheel bij onze natuur. Maar tot die natuur behoort ook de tegenspeler van deze traagheid: het streven om de wereld der dingen los te laten, het conservatisme en daarbij tegelijk zichzelf als conservatieve natuur ter discussie te stellen. Het is de basis van het bewustzijn der vrijheid, die wij onafhankelijk van de uiterlijke omstandigheden van ons leven kunnen bereiken. In deze zin is de mogelijkheid van het rationalisme tevens de mogelijkheid van de vrijheid, ik bedoel die vrijheid die wij alleen in zoverre kunnen genieten als wij er ons van bewust zijn. Dat is ook de enige reden waarom wij ons om die vrijheid zo zeer bekommeren.”

P. Spigt.

¹⁾ Overgenomen uit het decembernummer van *Rekenschap*.

Thans verkrijgbaar:

Leszek Kolakowski

De hemelsleutel

f 10.90

De mens zonder alternatief

f 18.90

U kunt deze bestellen door storting of overschrijving op postrekening 30.49.60 t.n.v. het Humanistisch Verbond te Utrecht;

N.B. De nederlandse vertaling van *Traktat über die Sterblichkeit der Vernunft*, verschijnt in september a.s.

Van week tot week

Hilv. I

Zondag 2 maart 1969, 9.45—10.00 uur: P. N. Kruyswijk: „Geld en Geest”.

Zondag 9 maart 1969, 9.45—10.00 uur: C. H. Schonk: „Niet praten maar doen”.

Zondag 16 maart 1969, 9.45—10.00 uur: mevr. P. C. Hienekamp: „Hebben we nou wat aan elkaar?”

Zondag 23 maart 1969, 9.45—10.00 uur: C. J. den Besten: „Geen woorden, maar daden”.

Zondag 30 maart 1969, 9.45—10.00 uur: C. van Rijsinge: Beschouwingen van een humanist over de natuurwetenschap en de samenleving. III De samenleving van de toekomst.